

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

В залі палацу князя Заала Бараташвілі. Танці, веселощі.

Заал

Ану лиш, нашої лекурі!
Ану, Ревазе, доладу всім покажи!

Всі

Лекурі! Лекурі!

Слепцов дивиться, як танцюють, розохочується і танцює сам, копіюючи. ~~Перейшовши~~
на гопак, на повороті падає. Його підводять).

Слепцов

Гей, гоп, гоп, гоп, гоп!..

Андук апар

Князю Заал!
Він забагато собі дозволяє, цяя погань!

Слепцов

Мені цю ногу покалічили в бою...
А то я танцював — ого! Дівчата,
Ні — вище... Фрейліні до мене
З коханням залицялись, чорт візьми!
І раптом, на кавказькій лінії...
Та я й тепер не інвалід!
Боялись там мене, ха-ха!
На лінії мене страховищем взивали,
Драконом, ні бо... левом!..
Але, насамперед, — закон і лад...
І через те я замість нього тут...

Управитель

До столу всіх прошу, панове!
Все заново готове!

Заал

А нам вина сюди подай!

(Гості, що танцювали, виходять).

Заал

(з бокалом у руці, під приглушену музику, милується грою випа)

Гляньте: вино кольору кизилово-барвистого,
В кришталевому бокалі грає іскрами...
Вип'єш — радості зазнаєш сонцевірної,
Як від пестощів коханої чарівної...

Клянуся, вийшло, як шаїрі - пісня...
Прошу бокальчик ще!
У цьому домі все нагадує про предків —
Хай пам'ять їх живе на многі літа!
Ну, на, Андукапар, алаверди до тебе!

(Співають на кахетинський мотив „Мравал жамлієр“).

Заал

У діда мого, кажуть, була шия
Немов у бугая...

Слепцов

Немов у бугая... Цікаво... Bravo!

Андукапар

Він предками своїми задається,
А мусив би згадати спершу за моїх...
Не буду я Андукапар, як ти не шкодуватимеш про це!

Заал

Ніколи жоден рід на світі
Не знав такої слави, як Бараташвілі...
Благословений, вічнопомний предок наш Барата
Відомий з стародавніших часів,
Коли ще інших зовсім не було князів...

Андукапар

А де ж князі були тоді — у лузі паслись?..

Заал

Мій предок був, розказують, розумний над усіх,
І цар без нього не ступав ні кроку...

Андукапар

Який же саме цар?

Заал

Андукапаре, змилуйся, не буду ж я брехати
Перед царевим посланцем...

Андукапар

А мій дідусь не раз казав,
Що ваш Барата був придворним у Орбеліані,
І царської у вас і досі грамоти нема...

З а а л

У нас ?! І як це ви так зволите казати ?!
Я знаю, правда, хтось із ваших предків
Базіка був, нестримний, жовчний, заздрий,
Та, слава богу, ви не перебрали в спадок
Його отруйну вдачу ?
А щодо нашого Барата ...

А н д у к а п а р

Барата — по - індуському — ашуг.
Він, видно, десь наспівував князям,
Коли йому наказували старші ...

З а а л

У - у ! Вся отрута роду Орбеліані
У цьому карликові збіглася ...
Гонджа !

Г о н д ж а

Наказуйте, мій пане ... Веселити ?
Для своєї насолоди
Волю дам чуттям, розважу :
Я готове з'їм сьогодні,
Завтра інше щось засмажу !..

З а а л

Розваж, розвесели гостей !

Г о н д ж а

Якщо мене послухає моя кяманча,
Найвеселішої з веселих заспіваю вам ...
„Ой, Арсена в Нарикальську тюрму - замок засадили ...“

З а а л

А що ж його, цілувати слід було, чи як ?..

Г о н д ж а

„Нене рідна, на заслання до Сибіру засудили ...
Ось він каже офіцерам : „Почуваю бруд на тілі :
Відпустіть мене до лазні!“ — Ті з конвоем відрядили.
А в кишені у Арсена дрібні гроші брязкотіли —
Дав абаз¹ він шинкареві, щоб конвойці пили й їли ...
Напились конвойці дуже — очі в них посоловіли ...
Терпужка шинкар приносить : „На, Арсен, згодиться, милий!“
Попиляв Арсен — кайдани з рук і з ніг йому злетіли !

¹ Монета — 20 копійок.

Офіцер купався в лазні — офіцера поки мили,
Його одяг і погони на Арсені заясвіли ...
Вийшов Арсен, на конвойців тупнув, grimнув скільки си
Офіцерові дорогу!" Не впізнали — пропустили ...
І Арсен утік на волю: здрастуй, воля, світе білий!"

З а а л

А, собако, я й тебе замкну в мою фортецю,
Вірвочками з Онисе пов'яжу ...

(Виштовхує ногою Гонджу. До управителя).

Що таке? Коли це сталося?

У п р а в и т е л ь

Неправда це. Чутки пустили, наче втік,
А справді він сидить у Нарикалі міцно —
З тюрми тієї й чорт не визволить його!

З а а л

А, волоцюга, покидьок мужицький!
І як він сміє так тривожити мене й гостей моїх!
Один писака давній наш сказав:
„Рабам і кріпакам давайте волю“ ...
Безглуздя він, дурницю наклепав!..

А н д у к а п а р

Дурницю? Гм, дурницю!..

З а а л

Гей, подати ще вина!

(Нено вносить вино на підносі).

С л е п ц о в

Яка прекрасна! Хай потанцює! Потанцює!

З а а л

Я хочу гостеві своєму справити приемність
Таку, щоб довго він бенкет мій пам'ятав:
Погляньте, що за дівчина - красуня!
Звичайна дівчина, проста, а — краща за княжну! Вона
Припала до вподоби гостеві моему ...

(До Нено).

Дай йому вина!

А раз вона йому вподобалась, султан великий
В такому разі сказав би гостеві: „пешкеш!“
І я кажу: „пешкеш!“ — вона твоя!

Нено

Ви власних дочок роздаруйте, як речі,
Жінок своїх давайте в подарунки!

(Вихлюпує Слепцову в обличчя бокал вина і втікає).

Заал

Негідниця! Поганка!

(Вбігає ад'ютант).

Ад'ютант

Пане капітан!..

Слепцов

Чую ... нічого, це — дрібниці ...

(Витирає обличчя).

Ад'ютант

Дозвольте вам доповісти ...

Слепцов

Та що таке, чорти б забрали вас!

Ад'ютант

Бунт ...

Слепцов

Що?!

Ад'ютант

На виконання вашого наказу,
Я вів Мітрохіна у хаші лісу ...

Слепцов

Чому ж ти вів його сьогодні, а не вчора?

Ад'ютант

Наказ від вас одержав я сьогодні ...

Слепцов

Я всіх вас винищу! Ну, далі!

Ад'ютант

І тількищо його до дуба прив'язав,
І хусткою зав'язував вже очі,
Як несподівано на нас напали,
Роззброїли конвойців - козаків,
Офіцера вбили,
І Василя Мітрохіна звільнили...
Я ледве врятувався сам ...

Слепцов

Це — Судаков! Це він, собака - декабрист ...
Не треба було відпускати його звідси ...
І все це — правда?.. Далі! Хто керує?

Ад'ютант

Арсен, що втік із Тбілісі ...
Про це учора вас оповістили...

Слепцов

Оповістили?
І втеча — справа Судакова!..

Всі

Арсен?..

Ад'ютант

Тікайте звідси — небезпечно:
Там з тисяча озброєних людей
Зібралися і йдуть сюди ...
До них приєднуються нові й нові...

Андукапар

Ей, слуги! Сідлайте коні швидше!
Ех, краще б ногу я собі зломив,
Ніж приїздив сюди ...

Амілахварі

Швидше, князю!
Піймались ми, неначе миші в пастку!

Управитель

Прощу сюди — в дворі чекають коні...

Заал

Мій Габріел! Та це господня кара!
Куди розбіглися слуги? Вірність їх
Мені найбільш потрібна зараз!
Негайно укріпити браму!

Управитель

Її замкнули вже, великий пане,
Але народу стільки йде, що поламають ...

Заал

Невже насміляться на свого пана зазіхнути?
Скажи мені, що діяти, як бути?

Управитель

Великий пане мій, де можна лиха ждати,
Найкраще звідти утікати.
Рятуйтеся, поки час!

Слепцов

Що нам робити, ад'ютант?

Ад'ютант

Не знаю, пане капітане, й сам ... -

Слепцов

Це зрада ... Це нечуване зухвальство!

(У вікні з'являється Арсен).

Арсен

Ну, князь Заал, заплаче твоя мати ...
Покажуйся, де здумав схованку знайти?

(До Слепцова).

А - а, царський пес! Ти зводиш тут гуляти?
Ану, виходь, коли хоробрий ти!

Слепцов

(зняв із стіни шаблю)

Підходь, негіднику!

Віються на шаблях. Арсен збиває Слепцова назад і, коли той наближається до вікна, вибиває його з рук шаблю, охоплює його руками і скидає через вікно вниз. В цей час з пістолетом наготові вбігає Реваз і хоче вистрілити в Арсена, але Арсен стріляє в нього з пістолета. Реваз, намагаючись позадкувати, падає).

Арсен

Настав ваш час, собаки княжі!

(Шукає Заала).

Народ

Смерть панові!

Смерть князеві Заалу!

Дішо (тягне Заала)

Ну, де зложники у тебе? Давай Онисе!
Де ти його, сердешного, подів?
Бо я, хоч не проливав ще досі крові,
Твою собачу кров проллю для псів ...

Марта

Пустіть мене! Я нігтями своїми
Йому горлянку панську розірву!

Заал

Гонджа! Піді їх випусти: ти знаєш ...

Гонджа

Над твоєю головою
Зло, що сіяв ти на світі ...
В ямі, копаній тобою,
Сам згниєш в камінні й смітті ...

(Гонджа виходить, і через якийсь час приводять Онисе, Гіві, Лазаре та інших в'язнів).

Шете

Чого ж ти ждеш? Проткни його кинджалом!

Народ

Смерть панові!
Смерть князеві Заалу!

Арсен

Заждїть! Селям-алеїкум, князю!
Ти в цьому замку укріпився,
І звідси в нас стріляв з гармати ...
Що ж можеш нам тепер сказати?
Як нам з тобою бути?

Нено (вбігає)

Арсен! Для чого ти прийшов в це пекло?

Арсен

Щоб і тебе й таких, як ти, урятувати!
(Виходять наперед Онисе, Гіві, Лазаре, Мате — в кайданах).

Онисе

Сину Арсене! Арсене!

Гонджа

(скидає з в'язнів кайдани і кидає їх у куток)

За все моє життя
Сльозами радості я вперше плачу!

Арсен

Простіть мені — вас покарали через мене ...

Онисе

Я з цього світу звістку понесу туди,
Що на землі я, селянин, лишив онука,

Як справедливого суддю над тими,
Хто сіє в світі зло й неправду чинить...
Сьогодні судді справедливі — ви.
Сідайте на місця пошани,
Рядом з Онисе, будете судити папа!

Гіві

Якщо захоче бог, він їх засудить,
А може й подарує їм...

Мітрохін

(вводить зв'язаних віршовками князів Орбеліані, Амілахварі й інших)

Арсене, ось привів тобі вельможних...
Дозволь, я почастую їх, як можу!

Арсен

Ого, у нашу пастку й ці щурі влетіли!
Князям низенький мій поклін...

(До селянина).

І як ви, голови безглузді, сміли
Отак скрутити випещений люд?

(До Анлукапара).

Великий пане, ти вже вибач їм...
Вони, невмивані, не вміють доглядати за князями...

Андукапар

Ну, перестань знущатися, свинячий син,
Те, що робити хочеш, те й роби над нами...

Мітрохін

Та що ми довго панькатися будем?
Я знаю, як їм відплатити...

Арсен

Василю, стій! Відплатимо ми кожному катюзі...

Онисе

Не треба, синку, мстити:
Господь воздасть їм по заслугі...

Дішо

Брудною кров'ю їх не треба рук грязнити...
Надіньте їм кайдани, що в них був Онисе,
І киньте їх до ями!

Народ

До ями!

До ями!

Дішо

Арсене! За тобою слово вирішне...

Арсен

Гонджа! Іди сюди! Пиши народний вирок!

Лазаре

Пиши, Гонджа ... Згадай там і мене:

Мою дружину він наївові продав,

І за вторговане отой собі кинджал придбав...

Ці звірі наше все воєнним віддали,

А нам казали пастись, як худобі...

Це — справедливо?

Марта

У мене чоловіка, хату і корову пан відняв...

(До Лазаре).

А ти чого язик сховав в утробі?

Твоїх дітей він на собаки поміняв —

Оця людина з серцем скам'янілим!

Андукапар

Ну, це вже причіпка ... Хіба це злочин, мила,

Коли я власних кріпаків

Та поміняв на гончаків?

Марта

(хапає його за горло)

Ах ти, барбос старий, бодай твій рід зогнив!

Арсен

Ну, давай, Гонджа, напишем так:

„Я, Арсен Одзелашвілі, нащадок знаменосців,

Народжений у Марабді,

Усіх дворян, усіх князів оповіщаю:

Хай зібрані за допомогою свині цієї

П'ять тисяч мір зерна сьогодні ж роздадуть селянам!“

Народ

Так, так, Арсен!

Хвала тобі! Спасибі!

Арсен

„Вся Марабда на десять літ віднині

Від царської повинності звільнена...”

Народ

Хвала тобі, Арсене!

Арсен

„Селянство вільно користується, безпана,
Землею, лісом, пасовищами, водою,
Рухомим, нерухомим, чотириногим і двоногим,
І загалом усім своїм майном...”

Народ

Арсен! Арсен! Хвала тобі!

Онисе

„Коли за правдою несхибно йти,
То й дерево засохле можна оживити!”
Благословляю тебе, сину...
Дорогою життя за праве діло йди!

Арсен

Це — наш закон, і хто його порушить,
Заплакати його матір я примушу!
Тепер — про князя...
Він засоби життя в нас відбирав.
Це значить — крав!
Хай буде за крадіжку присуд наш:
Відтати йому праву руку!

Народ

Справедливо!

Арсен

Міняв нас на собак, і кріпаками торгував...
Гін бачив, що це підло і жорстоко,
Але робив і далі так. За це хай буде присуд наш:
Виколоти йому праве око!

Народ

Того він вартий!

Арсен

Поставив на постій до нас солдатів,
Ганьбою нашу честь заплямував,
А потім нас ще й покарав...
Те вухо, що людських благань не дочувало,
Присудимо відрізати в Заала!

Народ

Справедливо!
Справедливо!

Арсен

І виведем його над яр після всього,
І там — за те, що він гарячі ядра посилав нам,
Холодним каменем закидаєм його.
Це моє слово і мій суд...
Ану, Мітрохін, виведи їх геть,
І по заслугі заплати відразу!

Мітрохін

Гайда, марш!

(Виводить заарештованих князів).

Зуріко (вбігає)

Дядю Арсене! Дядю Арсене!
Я управителя згадав,
Побіг за ним, і там побачив,
Як він конем до Тбілісі помчав...

Арсен

У-у, собака! Дішо! Не залиши
На місці й камінця від панського барлогу!
На коні, друзі! Управителя піймати!
В дорогу!

Дішо

Палац спалити! Спелелити!
Щоб і дрібної згадки не лишилось
Про рід Бараташвілі!

Народ

Вогню!
Вогню!

Завіса

АКТ П'ЯТИЙ

Час після півночі. То там, то тут покотом сплять товариші Арсена. Біля вогнища сидить Парсадан. Видно залишки вечері: недопитий бурдюк вина і жбан. Коло Парсадана лежить Церо, а трохи віддалік — Шете. Тишу порушує тільки завивання вітру.

Парсадан

Спадає листя... Скільки вже разів воно спало?
Цей клятий вітер, як і ми — невпинний...
Ей, Церо! Ей, Шете! Вино вас подолало?
Сплять, свині!
Начальник так мені сказав:
Колись для тебе одного
Ніщо було — ворожі сили зустрічати!

А він перед тобою — як дитя ...
Ти кум його ... Тебе він прийме, як свого,
А коли ні ... твою дружину я віддам солдатам!
Ганьба таке життя!
Та треба зважитись — кінчати!
Ей, Церо! Вставай!

Церо

Не руш мене ... Дай спокій ...
Чого ти не вгамуєшся? Йди спати!

Парсадан

Не спиться.
Уже світає ... Скоро буде день ...
Ну, скажемо, Арсен
З князями правильно він робить ... А зо мною?
Той Зуріко, хлопчисько, Мартин син,
Довів йому, що в мене хліба лишки ...
Так він примусив переважити все зерно,
Для мене на харчі лишив на рік один —
Не більше ані трішки, —
А решту всю роздав голоті тій мізерній ...
Яке він право мав
Моїм трудом здобуте, роздавати?
Це так він кума вшанував ...

Церо

Ти що бурмочеш, наче навісний?
Ляж біля вогнища, засни!

Парсадан

Людей повчає він, щоб і в таких, як я,
Достатки наші, землю і худобу відбирали,
І між собою розділяли ...
Або: порядок це, коли засудить князя десь,
То відбирає в нього статок чисто весь?
Не проживеш з порядком отаким!
Тоді до тих князів солдатів присилають,
І знов князі, лютіше ще, ніж перед тим,
Селянські спини обдирають ...
Не можна жити так ... Арсен — злочинець ...
Та він хрещеник мій!
А йти проти хрещеника не личить!
Коли б же й сам він шанував цей звичай,
Не взяв би в мене він зернини ні одної ...
Ні, треба їх пересварити між собою —
Тоді довершиться само
Те, що мені зробити доручили ..

Ні, далі жити так несила!
Ні, ні, несила!

Церо

Ти з глузду з'їхав,
Чи проповідником зробився?
Я тільки - тільки задрімав... Ти з ким сварився?
Подай но жбан мені!

Парсадан

Церо! Найбільше вірю я тобі —
Присунься ближче, слухай:
Нам треба збутись одного, тоді
Ми тисячу людей врятуєм...
Це через нього спалили в тебе хату,
В Сибір сердешного заслали твого брата!
А ось недавно з вашого села
Забрали знову трьох за те,
Що нібито харчі Арсенові носили,
І всіх повісили на придорожних деревах...

Церо

Повісять і мене, й тебе повісять...
Лягаймо спати!

Парсадан

Ні, краще вип'ємо давай!
І не повісять, коли розум мати...

Церо

Розум? Де він є? Ану, давай!

(Вихопив у Парсадана жбан з вином і п'є).

Шете, тварюко, ей, вставай!

Парсадан

Не буди його.

Церо

Нам треба здобич поділити!
Я про кинджал все думаю. Мені
Повинен він дістатись,
А не Шете, чи Хораснелі...

Парсадан

Чудний ти, брате!
Срібний кинджал коштує небагато:
Три золотих. А ти відразу міг би заробити
Сто золотих, і прощення, і шанування...

Церо

А де ти їх заробиш?

Парсадан

Ось лист... І обіцяння:

„Сто золотих тому, хто...“ І печатка...

Все, як слід...

Церо

Цей сон мене в'ялить...

Ти кажеш — сто?

Там так написано?.. Що саме?..

Давай цей лист сюди...

Давай і сотню золотих...

(Кладе папір за пазуху. Допиває вино і жбан розбиває об камінь).

Шете (прокидається)

Стріляють?

Церо

Під три його чорти!

Обридло це життя мені!

Вставай, розбійникові спати не личить!

Підкрадеться хтось тихо й горло перетне...

Нам треба здобич зараз поділити!

Я вже казав: кинджал не обмине мене...

Шете

Ти знов сваритися? Кинджал

Я мушу дати в нагороду Хораснелі...

Церо

Якому Хораснелі? Чому це Хораснелі?

А я, по-твоєму, за нього гірший?

Шете

Гей, друзі, браття лісові!

Туріко, Дранка, Хораснелі, встаньте!

(Всі схоплюються).

Ділити здобич! Все сюди давайте!

Церо

Ще раз кажу: кинджал мені!

Хораснелі

Та що ти все собі стягаєш?

Церо

А ти чого? На здобуття його не дуже працював!

Дранка

Стійте, хай ділять чесні люди:

Шете і Парсадан...

Парсадан

Я награбованим не хочу рук бруднити...

Шете

Кинджал мені згодився б,
Та треба дати Хораснелі...

Церо

Проллю я кров!

Шете

Йому й передаємо...

(Дає кинджал Хораснелі, Церо вихоплює).

Дранка

Церо, чого вищиш, як порося у вовка в пащі?

Церо

Геть відійди! На тебе теж не подивлюся!

Шете

Пустіть, ось я до його кишок доберуся!

Парсадан

За награбоване людину убивати?
Назад!

(До Хораснелі).

Як ти — герой, тобі кинджал і треба дати...
Але й Церо не ображай!

(До Церо).

Церо, не віддавай!

(Бійка за кинджал).

Голос Дішо

Ей, хто там?

Шете

Арсенів пес вернувся...
Приховайте! Приховайте!

Дішо (входить)

Безглузді голови! Ви варті не поставили ніде ...
Та так вас можуть перебити...

Церо

Хай б'ють... обридло вже так жити!

Дішо

Які новини? Ще посланці не повертались?
І сам Арсен?

Шете

Твій Арсен... Сам краще знай про те...

Дішо

Чому це мій? А Нено де?

Шете

Та ніби ж по харчі послали,
А ми тут з голоду захляли...

Дішо

Щось на голодних не скидається ви,
А бачу, що ви всі й вино пили...

Шете

Все ми своїм старанням здобули.

Дішо

Мітрохін не вернувся теж?

Шете

Та хай туди й іде,
Звідки прийшов він, руський волоцюга!
Арсен йому дозволив нас повчати:
„Розбійти не треба, каже, браття! —
Арсен — герой...”

Дранко

Так, каже, що — герой!

Дішо

А що за речі там біля печери?

Шете

А ти чого питаєш? Теж ми дістали!

Дішо

Розбійники, когось пограбували?

Шете

Ти не кричи! Сам обіцяв, що підем воювати?
А довго ще нам ждати?

Парсадан

(відводить Дішо вбік і шепоче)

Вовка скільки не годуй, а він до лісу верне...
Але, послухай: далі так не можна;
Ти сам герой, не менший за Арсена,
І знай, що все робити треба вчасно,
Або відмовитись, але — не відкладати.

Дішо

Для того ж я й ходив до пастухів,
І в села навколишні: саме час наспів,
І в цьому лісі ми зібрали досить люду!
Якщо герої ви, тепер це видно буде!
Ось ідуть!

(Входять повстанці з Арсенового загону, а піснями)

Повстанець

Ось і Дішо!
Арсен за тебе дуже турбувався...

Дішо

Де, в яких сторонах бували?

Повстанець

Цей раз — у напрямі Борчало.
Переказали нам селяни,
Що не смирився князь Орбеліані...
Ще й другі півні не співали,
Як ми його з постелі вже стягли,
І щиро різками почастували:
Десятків три поганцеві дали...

Поркле

Ану, шаїрі, хлопці! Пісню про Арсена,
Що наш Гонджа наспівує про нього!

Всі

Пісню! Пісню!

Поркле

Наш Гонджа - співець прославив юнака - героя.

Всі

Зветься він Арсен і Йосиф — в нього імен двоє.
Стрів дванадцять козаків він — їхали при зброї:

Поркле

„Добрий день вам, ви куди це їдете, герої?“

Всі

„Геть іди, нам розмовляти ніколи з тобою:
Ми шукаємо Арсена — втік з тюрми міцної!“

Поркле

Вчувши те, Арсен всміхнувся усмішкою ясною,
Перекинув бурку набік, звів курок до бою.
Стрельнув в них, і став рубати шаблею дзвінкою!
„Знайте,—крикнув їм,— Арсена, стрілись ви зо мною!“

Всі

„Знайте,— крикнув їм,— Арсена, стрілись ви зо мною!“
Гонджа! Гонджа! Пісню! Пісню!

Гонджа

В городі якось на святі раз ми з Арсеном зустрілися.
Зволив на свято прибути і князь Сумбата із Тбілісі,
З ним на коні був Макаров — золотом зброю яскрілася;
Тут і княгині кохані близько до двох їх тулилися.
Мовив Арсен до Сумбата: ти для селян не знав милості,
Груди твої за шпигунство рясно медалями вкрилися...
Отже, топчи свій мундир сам — так, щоб погони скрутилися
Шаблю з Макарова зняв, і беззбройні пани залишилися!
Отакий Арсен — де стріне обдерту людину,
Сам сорочку з себе скине — голому надіне:
В багатого відбирає, бідних раділяє...
Бог не дасть такому згинуть, бог Арсена знає!

Всі

В багатого відбирає, бідним наділяє...
Бог не дасть такому згинуть, бог Арсена знає!

Після співу починається боротьба. Входить Арсен. Стріляє з пістолета. Все знищено).

Арсен

Який це зрадник присягу зламав —
Моїм ім'ям убив людину?

Хто пограбував?
Я вам казав:
Як хто про користь в серці дбає,
Чи особисту помсту затаїв,
Нехай той краще з місця не рушає!
Хто розбій учинив? Хто вбив?
Невже я помилився?
Я закликав вас до високої мети,
А між грабіжниками опинився...
Хто вбив? — питаю!
Не хочете признатись?
Клянусь — нехай признається — прощу!
Ти, Хораснелі, де був учора опівночі?

Повстанці

Смерь цьому псові!

Хораснелі

Арсен, прослухай, а тоді карай, як хочеш...

Арсен

Дайте, хай говорить!

Хораснелі

Я думав — це геройство, й ти похвалиш...
Шете послав мене і ще п'ятьох...
Я думав, що це — твій наказ...

Арсен

А де Шете?

Повстанці

Шете! Шете!

Поркле

Ось тільки був. Куди ж він зник? Шете!

(Повстанець виходить).

Церо

Арсен!

До тебе всякі тут поприставали —
Звільнився ти від них!
Твоїм ім'ям багато прикривалось...
Не тільки Хораснелі —
І Парсадан запеклий ворог твій...

Парсадан

Що? Що ти сказав?

Церо

Відчепися!

Парсадан

Що ти сказав йому, питаю?!

Церо

Не змовчу далі...

Шете не так страшний тобі,

Як цей собака, катом посланий сюди...

Цієї ночі він мені признався...

Всі

Парсадан! Парсадан!

Арсен

Що скажеш, куме, ти?

Чого затявся?

Парсадан

Брехня! Брехня! Він на хрещеного дітей моїх

Нацьковує мене, собака!

Дішо

Чи можна низько впасти так от,

Щоб кум на кума звіритись не міг?..

Церо

Він, пам'ятаю, п'яному мені вночі казав:

„Давай уб'ємо або зрадимо його —

Нам треба збутись одного

(Тебе на думці мав),

Тоді ми тисячу людей врятуєм...”

Арсен

Ніяк не вірю я, щоб зрадив мене кум.

Чого мовчиш? Скажи щонебудь, рідний!

Парсадан

Не можу далі критись... Винен я!

А винен тим, що покривав цього собаку!

Ось пошукайте в пазусі у нього — там

Той самий лист про зраду і — подяку...

(Повстанець обшукує Церо, витягає зза пазухи лист, читає).

Повстанець

„Сто золотих тому, хто приведе живцем Арсена...”

Парсадан

Отож!

Церо

Цей лист? Та що таке? Я щось не пам'ятаю ...
Спросоння не добрав тоді, як слід ...

Парсадан

Ти намовляв мене, розбійнику, пристати в змову!
Позарився на сотню золотих, і тяг мене на зраду ...
Зарізати нам ватажка хотів ...
Не знав, що він же кум мені!..

Церо

Дайте, я вб'ю його, або мене убийте!
Парсадан!

Дішо

Мовчи! З Шете ти був у змові,
І ти — падлюка!

Церо

О, горе мені, муки!
Дішо, ти, значить, віриш?

Дішо

Вірю!

Арсен

Не можу я тобі розрізати груди — в серце глянуть —
Чи винен ти, чи ні!
А тільки знаю, що ти завжди ходиш п'яний,
Тебе приваблюють діла брудні ...
Тебе не покараю ...

Церо

Коли вже й ти повірив — далі тут мені не бути ...
Я табір кидаю, але з тобою, Парсадане,
Десь інде, іншим разом я на двобій стану!

(Виходить).

Парсадан

Він заплював мене брехнею,
Завдав образи гідності моєї і сивині ...
Навіщо після цього і життя мені?!

Мате

Ти, Парсадане, не дивуйся: час тепер такий,
Що рідко може звіритись людина на людину ...

(Входить Шете).

Арсен

Ти, пане мій хороший?

Шете

Я. Чого від мене хочеш?

Арсен

Це ти їх учиш грабувати?

Шете

А хто тебе суддею ставив наді мною?
Як судиш ти князів, багатіїв,
Я не перечу, йди собі, суди,
А вже до мене не чіпляйся ти!
Вже досить я терпів!
Я до сьогодні ще тобі корився без відмови.
Ти у поміщиків добро їх відбирав
І роздавав кругом селянам.
За труд і я повинен був би дещо мати,
Щоб вигоду й для себе почувати,
А вбогим я прийшов, і вбогим залишаюсь...
Чому? Для чого? Досить з мене!
Надалі я всього цього зрікаюсь!

Дішо

Собака!

Арсен

Зажди, Дішо!

Шете

Ось ми наскочим десь. Хоч головами будем ризикувати,
Зате й здобуток будем мати!

Арсен

А коли я цього вам не дозволю?

Шете

То буде інший ватажок у нас.
Щоб ми гарячим кулям підставляли груди,
А все здобуте нами йшло на люди...
Це справедливість?!

Дішо

Це — справедливість від Арсена!

(Стріляє з пістолета в Шете)

Арсен

Гарячий ти, Дішо...
Візьміть його і киньте крукам...

Повстанець

Що з цим собакою робити?

(Показує на Хораснелі).

Арсен

Сліпе знаряддя він. Звільнити.
Але назавжди всі запам'ятайте:
Ні вигоди, ні помсти особистих!
Це награбоване ще завтра поверніть вдові,
І десять золотих додайте.

(Дає гроші).

Мате

Кров проливати, сину, негаразд...
Пролита кров здіймається до неба!
Мені всю ніч минулу спати не давала думка:
Чи нам не краще решту днів свого буття
Прожити в мирі та в ладу з братами?
А коротко сказати: втома ходить поміж нами,
І хочемо вернутися до мирного життя.

Дішо

Мате, ти розумієш те, що кажеш?
Для чого ж я, мов звір, тиняюсь в лісі,
Як не для того, щоб з братами жить як брату?
Щоб спокій людям, горам мир завоювати?
А де той мир і спокій?
Он троє вже пішли від нас.
Вернулися в село і заявили: хочем мирно жити,
Порвали всі зв'язки в лісах...
І їх повісили на придорожних деревах!
Я не розбоїти сюди прийшов,
Не проливав я марно кров,
А хочу ворога свого знайти...
Я хату мав — її розруйнували...
Була земля — і землю відібрали...
Нема ні миру, ні спокою!
Ех, браття, лісові герої!
Ось - ось іржа впаде
На наші, давновживані мечі!
Якщо не буде бою, краще сісти на печі,
І прясти вовну — так, як жінка вік пряде...

Арсен

Дішо!

За зволікання не картай мене.
Сідайте, друзі, розкажу вам плани.

Від серця широкого поговорити хочу з вами!
Приречені в цьому житті,
Ми кинули і плуга, і скотину,
Хати, жінок, дітей не пожаліли кинуть,
Щоб непрохідними шляхами перейти,
Щоб краще на землі життя здобути селянину.
Та бачите самі: що голосніше
Ми кричимо: „Верніть нам справедливість!“—
Тим нас катують ще лютіше...
Після розправи нашої з князями
Вони спинаються на ноги живо,
І люто б'ються з нами.
З такої боротьби не вийдуть добрі жнива...

Повстанець

Та що ж робити нам?
Може, порадиш підкоритись ворогам?

Арсен

Ні!
Послухайте по казку старовинну:
„Якось мисливець чужий, не тутешній,
З соколом хаші густі переходив;
Пити хотів, ізнемігся, сердешний,
Та ні струмків, ні джерел не знаходив.
Ось підійшов він до скелі крутої—
Бачить: по скелі сльозяться краплини.
Срібного кухля підставив: з водою,
Соколе, ми вже тепер не загинем!
І, як накапало в кухоль по вінця,
Радісно мовив: тепер нап'ємося!
Тут його сокіл негадано звився,
Крилами вдарив, і все розлилося!
Ще раз підставив він кухоль, постояв,—
Сокіл розлив йому воду і вдруге...
Втретє мисливець не стерпів: стрілою
Наскрізь пробив свого давнього друга!..
А сам подумав: полізу нагору,
Там джерела пошукаю довкола,
Питиму воду там чисту, прозору...
Виліз на скелю і... стрів там дракона!
Полум'ям нищив на скелі сміливців
Лютий драконище... А через губу
Вниз лив отруту по крапельниці—
Людам на згубу...“
Тепер зрозуміли?

Мате

Наше життя отруєне від джерела.

Поркле

Якщо шукати нам того дракона,
То треба в Тбілісі шукати ...

Дранка

І справді, порятунок наш в одному:
Столицю треба взяти!

Селянин

Коли ми тих проженемо,
Хто тягне за поміщиків —
Тоді самі заживемо!

Дішо

Чого ж ми ще ждемо?
Тут гаятись не можна ані трохи!
Дракона знищимо, і матимемо спокій!

Арсен

Ні, стійте! Призначімо строк,
Я думаю — на храм у Мцхеті!
Я до солдат Мітрохіна послав —
Він кулі й порох нам приставить.
Я знаю: в Мцхеті на той день дракон приїде,
І треба, щоб назад він не вернувся!
Навколо Тбілісі ми станем на цей час,
І на горі Армаз
Засвітим огнище — це буде нашим знаком,
Що ми на Тбілісі йдемо в атаку!

Мате

Добра думка.

Парсадан

Значить, на Тбілісі?

Поркле

Дракона в Мцхеті я рішу.

1-й селянин

По цей бік гір Самгорських будем ми ...

2-й селянин

Ми ждатимем на Коджорській дорозі ...

Дранка

Хай вогнище у Мцхеті буде знаком ...

Всі

Хай вогнище у Мцхеті буде знаком!

Дішо

Ні, ні, кажу. Це не годиться.
Не можна гаятися далі!

Парсадан

Що, що ти сказав?

Арсен

Що кажеш ти, Дішо?

Дішо

Послухайте й мене.
Арсен! Затягуєш ти всяке діло...
І от дивись, що робиться з братами:
Один розбійцем став, а другий зрадив...
Ти думаєш — ти будеш готуватись,
А ворог, склавши руки, буде дожидати?
Як може довго так чекати селянин?
Як може з звірями сусідувати?
Ти звик з отарами блукать між верховин,
А селянин — він хлібороб, сім'ї початок...
Арсен! Земля нас кличе до роботи,—
Не даймо ж ворогові стямитись, ударим,
Закінчимо, і вернемось в оселі незабаром!
Я йду на ворога в атаку — і чи згину,
Чи переможцем повернусь в свою родину,
А гаятись тепер — неприпустимо!

(Він справив враження на повстанців).

Повстанець

Дішо, ти правду кажеш!

Дішо

Арсен, веди нас — смерть, чи перемога!

Арсен

Дішо, отямся!

Дішо

Триста людей біля Коджори,
Триста в Алгеті ждуть мене...
Не гаймось!

Арсен

Ми програємо!

Дішо

Чому ти думаєш, Арсен,
Що правда завжди на твоєму боці?..

Арсен

Дішо, ти зраджуєш мене?

Всі

Арсен! Дішо!

Дішо

Ні, я не зраджую й від присяги не відступаю!

Арсен

Дішо, благаю тебе дружбою, братерством,
І спогадами нашого юнацтва —
Не губи мене!

Дішо

І я тебе благаю!

Арсен

Звали мене і переступи мій труп...
Дішо, мій брате!..

Дішо

Ні, ні! Якщо тепер я помиляюсь,
Нехай вони розсудять нас.
Спитаємо того, хто має кров пролити,
Хто підставлятиме під кулі груди з нами:
Що скажете, брати,
Ми бій відкладемо, чи вдаримо сьогодні ж?

Всі

Сьогодні! Сьогодні!

Кіарим

Ми вас не пустимо на це!

Повстанець

Не можна відкладати!

Кіарим

Ми не дозволимо!

Повстанець

Коли хоробрі ви, ходімо з нами!

Кіарим

Дішо, наш брат Арсен говорить діло.
„Валла“ — це так! А ти
Міркуєш куцо там, де розум треба мати.
Хто не погодиться з Арсеном — ворог буде мій!

2-й повстанець

Кіарим говорить правду.

Кіарим

„Валла“ — правду!

Всі

Дішо — за правду!

Арсен

Дішо! Ти правду свою добре захищаєш.
Якщо тут є прихильники твої,
Нехай праворуч стануть.

Дішо

Ну, браття, хто на моєму боці?

(Чимало повстанців переходять праворуч).

Арсен

Ви, значить, хочете?

Кіарим

Ах, ви, собаки!

Арсен

А ви що скажете?

Повстанець

Те, що порадить ватажок.

Всі

Те, що порадить ватажок!

Дішо

То хто за мною, друзі?

Арсен

ішо, зажди. Послухай но мене!

Гонджа

Що робите? Не сором вам?

Поркле

Дранка, навіщо залишаєте загін? Загинете!

Мате

Люди, правда за Арсеном — глядіть, бо все програємо...

Дранка

Досить! Обридло нам тинятись марно!

Повстанець

Якщо хоробрі ви, ходімо з нами!

Пішли. Дішо повертається взяти бурку й рушницю. Дивиться на Арсена).

Дішо

Арсен, якщо в бою я осоромлюсь,
Мене живого не побачиш. Будь здоровий!

(Проти волі обіймає його).

Всі

Дішо! Дішо!

Дішо

Ну, до побачення, брати!
Зустрінемось як переможці!

Арсен

Я голову собі ладен розбити з гніву:
Списом мені проткнули серце,
І відрубали праву руку!

Мате

Арсене, заспокойся, сину. Вони повернуться,
Коли помилку зрозуміють...

Арсен

Шете й Церо знеславили мене.
Брат викопав мені могилу...
Невже даремно заклик мій загине?

Голос Нено

Арсен! Арсен!
Я цих людей до тебе привела.
Вони й на смерть з тобою підуть радо.
Ось і харчі я привезла.

Арсен

Ах, коли б у всіх такі серця прекрасні, як у тебе !..
Привіт, брати мої!

Повстанці

Привіт, Арсене!

Арсен

Ти, тату мій ?!

Гіві

Я. Не розпитуй ні про що.
На цих надіявся? Ех, сину, сину!
Парсадан із Бодбісхеви? Тут і ти?
Але заради чого ти свої отари кинув?
Та ти ж багатство любиш над усе,
А тут багатому не дуже то безпечно!

Парсадан

Я все пожертвував заради свого кума.

Гіві

Начальник нас попереду погнав,
Сказав: за вами військо йтиме.
Тебе схопити, або вбити наказав ...
Це значить — батько вбити мусить сина ...
Загрожував, що військо буде нас стріляти ...
Я досі стримував свій гнів,
Тобі не радив шаблю оголяти,
Але тепер я добре й сам побачив,
Що краше смерть, ніж це життя собаче!

Голос Зуріко

Ей, де ви?

Арсен.

Голос Зуріко!

Зурі, мій соколе, мій яструб!

Зуріко

Арсен!

Арсен

Чого це ти змарнілий? Утомився? Біг?
Чому ти сам? Мітрохін де?

Зуріко

Як почали на нас стріляти ...
Мітрохін їм відповідав.
А я вперед побіг ... Дивлюсь — його не видно стало ...

А потім і стрілять він перестав ...
Я повернувся — він роздягнений лежить,
І тільки біля каменю оця сорочка ...
Я поховав його, вгорнувши в свою чоху ...

(Передає сорочку).

Всі

Василь! Василь! Мітрохін!

Гонджа

Ех, сердега! І звідки сам, а де загинув ...

Арсен

Василю мій, з далекої країни!
Ти горем нашим жив, життя за нас віддав ...
Брати! За нашу справу він загинув —
Його по зброю в військо я послав ...
За нас боровся ти, так само, як ми — гнаний ...
Прийми від нас привіт останній!

Схиляється на коліна перед закривавленою сорочкою Мітрохіна. Повстанці скидають шапки і теж стають навколішки).

Клянусь, брати, незламною клятьбою,
За справу гноблених до смерті йти!
Клянуса — бути ворогові лютою грозою!

Всі

Клянємось!

Голос Дішо

Арсене! Зрада! Нас видали!

(Вбігає Дішо).

Браття, зрада!

Всі

Що сталося, Дішо? Що таке?

Дішо

Арсен, брати! Я винен перед вами:
Я поспішив, не зважив свої сили ...
Лишивши вас, ми стрілись з ворогами:
Наш табір зраджено. Нас військо оточило ...
Я винен, і клянусь братерським почуттям
Коритися твоїм порадам і наказам ...
З тобою житиму, і вмру з тобою разом

Арсен

Хто ж ворогові виказав наш табір?
Парсадан!!

Дішо

Де Парсадан?

Всі

Парсадан! Парсадан!

Арсен

Ах, кум! Гадюка люта!

Брати!

Якщо його не стріну я в цім світі,

Вас зобов'язую його знайти,

І кров'ю його порох придорожний замісити!

(Здалека шум війська. Арсен подавився з підвищення).

Арсен

Там військо діє... Обступає нашу верховину...

Готуйтеся до бою! Стійко бийтесь, браття!

Ганьба тому, хто ворогам покаже спину,

Ганьба, прокляття!

Всі

Ганьба! Прокляття!

(Готуються до бою).

Гіві

Сини мої, ви в небезпеці:

Солдати гору оточили —

І вийти важко нам, і залишатися — несила...

А треба шлях пробить на Тріалеті.

Дозвольте сивому мені

Сьогодні з вами йти спереду,

І хай ворожа перша куля,

Що мала з вас когось проткнути,

В мої старі влучає груди,

Що їх, здається, й смерть забула...

Всі

Смерть ворогам! Смерть ворогам!

(Виходять всі. Арсен повертається назад).

Арсен

Кулі бережіть, стрічайте їх камінням!

Я порох подаватиму вам сам...

(Пішли. Входять Парсадан і управитель).

Парсадан

Це табір його тут. І звідси він, як яструб,

Кружляє, стереже розбійників отари...

Тут почекаємо. Він прийде незабаром.

(Вбігає Арсен).

Управитель

Стій, собако!

(Вистрілив в Арсена, не влучив).

Арсен

Собака той, хто скориться перед тобою!
Витягуй шаблю, боягуз! До бою!

(Арсен шаблею примушує управителя задкувати, за кулісами вбиває його).

Парсадан

Ох! Убив, убив його!

Арсен (входить)

Здох!

(Парсадан стріляє в Арсена і ранив його).

Нено

Арсен! Арсен! Кум?!
А, зраднику проклятий!

(Нено стріляє в Парсадана з пістолета і вбиває його).

Нено

Арсене!.. Ні, ти будеш жити...
Ти чуєш — наші сурми тебе кличуть?
Осяй мене вогнем очей твоїх орлиних...
Дивись на мене, молоду твою дружину...
Нащо червоний шовк для мене
Ти перетворюєш на кольори жалоби, мій Арсене!..

Зуріко (вбігає)

Ворог відступає... Арсен! Наша перемога!..
Арсен!..
Ей, на підмогу!..
Зсередини фортецю нашу повалили...
Арсена вбили!..

(Звідусіль вбігають).

Гіві

Хто вбив, мій сину, скажи мені ім'я!..

Арсен

Ех, в який важливий час
Підстергла мене ганебна зрада!

Гіві

Арсене, сину, чому щитом не став перед тобою я?
Чому мене не влучила та куля клята?!

Арсен

Не доведеться вогнища запалювать мені —
Сигнал подати до атаки...
Ех, кум ...

Гонджа

Арсене, горе! Серце рветься...
О, коли б слізьми загоїти я рани мій
На грудях лев'ячих твоїх!..

Гіві

Мені лишатися живому, а тобі — вмирати?!
Де ж правди в тебе, господи, шукати?

Арсен

Я не покину вас ... Навіщо сльози, Нено?
Я незабаром підсаджу тебе в сідло до мене,
І помчимо... Дішо... А де Дішо?

Дішо

З тобою я!
Поки живемо ми, ти будеш жити з нами,
До бою з ворогом нас будеш закликати,
І помста наша буде невблаганна...
Клянусь барліг ворожий полум'ю віддати!
Клянусь, як побратим, не зраджу твою справу!
Нехай я втрачу передчасно руку праву,
Хай пси розірвуть мої груди,
Коли у мене крапля жалю буде
І я не знищу тисячі за тебе, мій Арсене!

Всі

Клянемось!

(Арсен ще раз напружується й підводиться).

Арсен

Я слово своє ділом проказав,
А скільки ще лишилося сказати!..
Гей, мошкара ...

(Голос уривається).

Гонджа (голосючи)

Прекрасний, славний був Арсен між нами...
Нехай же в славі він живе віками!

Голосиші продовжують пісню, почату Арсеном. Його підводять. Повстанці засучують рукава і кидаються в атаку).

Завіса

З грузинського рукопису перекладає
Ол. Варавва і К. Цагарелі

Олекса Веретенченко

СОНЕТ

Дрижать навкруги прозорі далі,
Вихриється рвучко спів палкий ...
Хвилюючим іменням — Сталін —
Мережать небо літаки.

Зовуть вперед, зовуть до бою
Відгомони пісennих площ.
Струнками лавами герої
Ідуть ... Ідуть під квітів дощ.

Ошумлює весняний вітер
Зелено-соковиті віти —
Ніщо в природі не німе.

Сочиться май ... Натхненно, грізно
Палахкотить моя вітчизна
Гарячим полум'ям знамен.